

یادداشت‌های مرحوم فضلملی آقای تبریزی
از رزمای مشروطیت

گوشه‌ای از تاریخ مشروطیت ایران

برای روشن شدن تاریخ مشروطیت ایران کسه بعضی از مؤلفان بعلت عدم دسترسی بمنابع اصلی، مسائلی را بطور مبهم و در نتیجه حسیات ذکر نموده‌اند لازم دانستم خلاصه‌ای از یادداشت‌های جدماجد خود مرحوم **میرزا فضلملی آقای مولوی تبریزی** اعلی‌اله مقامه را که از اسناد نفه و مدارک قابل اطمینانست منتشر سازم باشد که در روشن شدن نکات تاریک تاریخ مشروطه ایران کمکی بسزا بنماید. همزی‌الیه از بانیان مشروطه و در دوره اول مجلس سمت نمایندگی تبریز را برعهده داشتند و یکی از اجله علماء و ادبای عصر خود بشمار میرفتند و بزعم اغلب مورخان در ادبیات عرب بوقفه و حدیث و اخبار و رجال در آن ایام به تبحر آن مرحوم کمتر کسی وجود داشت.

دانشمند فقید که در میدان سیاست و صحنه مشروطیت قرار داشت نه تنها وقایع ایام را روزانه برشته تحریر کشیده بلکه اسناد و نوشته‌های اکثر علماء و سران مشروطه و رجال مملکت را که نشان دهنده افکارشان است نیز جمع آورده و بسرای ما گذاشته است. آن مرحوم تفصیل انقلاب در تبریز را برای مطالعه مشروطیت چنین ذکر میکند:

* جناب آقای دکتر محمدعلی مولوی - معاون سابق وزارت اقتصاد - از رجال دانشمند اقتصادی و سیاسی معاصر.

در تهران متجاوز از یکسال بود که جمعی از علماء بمطالبه مشروطیت دولت علیه ایران برخاسته مکرر از طرف دولت قبول و نکول شده و باطفره و تعلل گذرانیده تا اینکه در ماه جمادی الثانیه ۱۳۲۴ در تهران بعضی از سادات و سایر مشروطیت خواهان هدف گلوله شده و جمعی از علماء هم بمعصومه قم آمده متحصن شده باز بمقام مطالبه مشروطیت برآمدند. در اواسط ماه جمادی الثانیه این خبر که به تبریز رسید. علمای تبریز نیز اجماعاً تلگرافی به تهران نمود. مطالبه انجام مقاصد اهل تهران و مراجعت علمای تهران را معززاً و مکرمأ خواستند جواب قبول داده شد علماء به تهران معاودت نموده بنای مجلس مشورت و معدلت را اعلی حضرت شهر یاری دستخط نموده تا اندازه ای اجرا شد در تبریز از این مطالب اثری ظاهر نشده حکومت مثل سابق بی تفاوت رفتار مینمود جمعی از رؤسای علماء هم ساکت حرف بوده بلکه با اعتقاد جمعی درصد داخل بمقاصد خواهنده های مشروطیت بودند در دوروبر حضرت والا محمد علی میرزا و لیعهد مردمان خیر خواه اشخاص معدود بود. کسی ستوه مردم را بر ایشان نرسانیده و حوائج مردم غالباً در تعویق بود و امتیازات خانواده ها از میان رفته و به معدودی از علماء و اعیان توجه فرموده چشم داشت دیگران مهمل و عاطل مانده بود و این اشخاص طرف توجه اغلب خود خواه بودند که اولاً دیگران را بخوبی ذکر نمی نمودند تا چه رسد بخیر خواهی شان و ثانیاً برای خیر جزئی خود مردم را از حضرت والا مأیوس نموده بودند از طبقه پیشنهادها و واعظها باز جمعی درصد بوده قدری از عوام و تجار را هم بمطلب مسبق نموده بخیال اجرای مشروطیت افتادند. شبها مجالس نموده هم قسم شده تا اینکه استعدادی حاصل کردند چون امنیت برای این قفره بی مداخله یکی از دول خارج حاصل نمیشد و مداخله دولت انگلیس از جهت اینکه خود دولت مشروطه است و در تهران نیز این امر را اقدام بتوسط سفارت دولت انگلیس نموده اند اصوب و اقل ضرر را دیده من باب اضطرار روز چهارشنبه بیستونهم رجب ۱۳۲۴ جمعی به قونسولخانه انگلیس رفتند.

زاهد خلوت نشین دوش بمیخانه شد از سر پیمان گذشت بر سر پیمانیه شد
از طبقه علماء و سادات و واعظ و پیشنهادها اشخاص مفصله بانجا رفتند:

جناب مستطاب حاجی میرزا ابوالحسن آقا از سرخاب، جناب مستطاب آقا شیخ سلیم از شتربان، جناب آقای سید هاشم از شتربان، جناب آقا سید مهدی از ویجویه، جناب آقا میرزا جواد ناصح زاده از شتربان، جناب آقای میرزا رضی نایب الصدر از شتربان، جناب آقای ضیاء العلماء از سرخاب، جناب آقا میرزا محمد صدر الفضلا زاده از شتربان، جناب آقا میرزا علی اکبر واعظ امیر خیز، جناب آقای میرزا ابوتراب شیخ الاسلامی، جناب آقا میرزا ابراهیم شتربانی، جناب آقا میرزا محمد سرنندی و آقا سید محمد معتمد الشریعه.

از طبقه تجار جناب حاجی میرمناف صراف، جناب حاجی مهدی کوزه کنانی، جناب حاجی میرزا آقا فرش فروش، جناب حاجی میرزا محمود پسر حاجی محمد باقر قراقرز باشی میلانی

بعد از ایشان عموم تجار متدرجاً رفته متخلفی نشد.

در امثال میگویند شتر دیر مست و دیوانه میشود ولی وقتی هم که مست و دیوانه شد دیر هم بحال میآید حال اهل تبریز چنین شده و میشود.

از طبقه کسبه و اصناف هم اول بازار چه محله شتر بان بسته به قونسلخانه رفتند بعد از ظهر دوسه نفر از سادات در راسته بازار دوسه تیر طیانچه هوائی خالی نموده امر بر چیدن دکاکین و بستن بازار نموده همه تجار و کسبه بستند. رؤسائی که بقونسلخانه رفته و با مرایشان بازار بسته شده بود عصر همانروز برای اینکه بسته شدن بازار مایه اختلال امور معاشیه نشود اعلان و اخبار نمودند که نانوا و قصاب و بقال و علاف و قندوچای فروش و عطار و نحوهم دکاکین خود را کفافی السابق باز نمایند تا امر فیصله یابد.

امروز جناب حاجی مفاخر الدوله بقونسلخانه رفته گفته بود که حضرت والا مرا فرستاده تحقیق میفرمایند که اینجا برای چه اجتماع نموده اید جواب داده بودند برای خواستن مشروطیت دولت گفته بود مشروطیت دولت چه معنی دارد او را میدانید اولاً گفته بودند که نمیدانیم ولی میدانیم که اگر مشروطیت باشد این همه جمعیت چنان بی علم نمیشود که بشما یکی هم نتواند معنی مشروطیت را بگوید چنانچه تصور فرموده اید ثانیاً معنی مشروطیت را بیان نموده بودند:

نامه ای را که از طرف مرحوم سعید محمد طباطبائی اعلی‌اله مقامه در ذی الحجه سال ۱۳۲۳ بعنوان میرزا فضلعلی آقا به تبریز نوشته شده و حاوی مطالب مهم و پیوست عکس دستخط همایونی و حاکی از رابطه نزدیک بودن آنها است ذکر میشود تا وقایع روز و همت رجال آزاد بخواه رایشتر روشن نماید.

بعرض میرساند ان شاء الله تعالی مزاج شرافت امتزاج جناب مستطاب عالی قرین کمال صحت و عافیت و بتأییدات غیبه الهیه و توجیحات اولیاء اطهار سلام اله علیهم اجمعین مؤید خواهد بود البته خاطر محترم از مهاجرت داعی و سایر علماء تهران بزائویه مقدسه حضرت عبدالعظیم برای انجام مقاصد اسلامیه و رفع تعدیبات و بدع جاریه و تحدید اقتدار و دست اندازی و بی اعتدالی های معموله مسبوق شده نتیجه مسافرت که موجب اطمینان و ترضیه خاطر و وسیله مراجعه آقا یان شد دستخطی است که در خصوص انجام مقاصد اسلامیه صادر شده و عین آنرا عکس برداشته یک کورقه از آن عکس را محض استحضار خاطر محترم عالی لفاً ارسال نمود و البته چون ترفیه و اصلاح حال اسلام و مسلمین و تأمین ممالک و بلدان اسلامیه و وظیفه واجبه و از شئون تکلیفات حتمیه علماء اعلام است در انجام اینگونه مقاصد حقه و پیشرفت آن همدنوع همراهی و اقدام داشته و خواهند داشت ایام افاضت مستدام باد امضا و مهر محمد بن صادق الطباطبائی الحسینی.

متن دستخط همایونی بقرار زیر است:

جنابان مستطابان شریعتمداران علماء عظام سلمهم اله تعالی.

جنابان آقا میرزا مصطفی و آقا میرزا ابوالقاسم و آقا میرزا محسن واعتماد الاسلام را که برای اظهار مطالب خودتان نزد جناب اشرف اتابك اعظم فرستاده بودید از شرح بیفامات شما مطلع شدیم این مسئله را باید عموم علماء اعظام بدانند که رأفت و عدلت ما همیشه با فراد رعیت شامل بوده و خاصه نسبت بعلماء اعلام که دعاگوی دولت و خیرخواه شخص سلطنت هستند کمال اعتماد و التفات داشته و در مقاصد حق آنها همیشه نهایت توجه کرده ایم حالاهم که شرح اظهارات شما را جناب اشرف اتابك اعظم عرض کرد در صدر عریضه او دستخطی صادر شده است که برای شما خواهند فرستاد با کمال امیدواری بشهر آمده باتفاق جناب اشرف اتابك اعظم شرفیاب شوید که حسن ظن و کمال رأفت و عقیدت خودمان را مشافهه نیز بآن جنابان انشاد و اظهار کنیم و بانهایت آسودگی و امیدواری بدعای دولت و مزید تأییدات و توفیقات ما اشتغال ورزید شهر ذی القعدة ثیلان ثیل ۱۳۲۳.

در متن دستخط دستوری بعنوان جناب اشرف اتابك اعظم بقرار زیر صادر شده است: چنانکه مکرر این نیت خودمان را اظهار فرموده ایم ترتیب و تأسیس عدالتخانه دولتی برای اجرای احکام شرع مطاع و آسایش رعیت از هر مقصود مهمی واجبتر است و این است بالصراحه مقرری فرمائیم برای اجرای این نیت مقدس قانون عدلت اسلامیه که عبارت از تعیین حدود و اجرای احکام شریعت مطهر است باید در تمام ممالک محروسه ایران عاجلاً دائر شود بروجهی که میان هیچیک از طبقات رعیت مطلقاً فرق گذاشته نشود و در اجرای عدل و سیاسات بطوریکه در نظامنامه این قانون اشاره خواهیم فرمود ملاحظه اشخاص و طرف اجراهای موجه جداً ممنوع باشد البته بهمین ترتیب کتابچه نوشته مطابق قوانین شرع مطاع فصول آنرا مرتب بعرض برسانید تا در تمام ولایات دائر و ترتیبات مجلس آنهم بسوجه صحیح داده شود و البته این قبیل مستدعیات علماء اعلام که باعث مزید دعاگوئی است همه وقت معمول خواهد بود. این دستخط ما را هم بعموم ولایات ابلاغ کنید شهر ذی القعدة ۱۳۲۳.

در زیر دستخط علاوه شده است که عین دستخطهای اعلیحضرت شاهنشاهی است که در جواب مستدعیات علماء اعلام صادر شده و دلالت بر کمال رأفت و عطف و ملوکانه نسبت به قاطبه رعایای دولت علیه مینماید.

مرحوم طباطبائی در نامه خود علاوه مینمایند که مجدداً خاطر شریف را مزاحمت مینماید که چون در انجام مقاصد دستخطی بیشتر بدست مهاجرین نداده اند

و هنوز مقصدی از مقاصد صورت انجام و وجود خارجی پیدا نکرده همینقدر باطمینان دستخط و مواعید مؤکده دولتی مترصد و منتظر اخذ نتیجه و اصلاح مقاصد امور هستم و البته در صورت عدم اعتناء بمواعید و مجری نداشتن دستخط محتاج با اقدامات مجددانه خواهد بود و اگر خدای نخواسته این اقدامات صیغه و اهتمامات فوق العاده که تا بحال شده ثمر ندهد و نتیجه نبخشد برای اسلام و مسلمین و ممالک اسلامی و مردم بیچاره و علماء اسلام بهیچوجه چیزی باقی نخواهد ماند مقصود اینست از این مقدماتی که تا حال پیش آمده مطمئن و فارغ البال نبوده و منتظر اخبار و وقایع این صحنه باشید تا خدا چه خواهد و توجهات اولیاء اطهار و حجة عصر عجل اله تعالی فرجه تا کجا مدد کند امیدواریم بطوریکه مورث بروز خیر و اصلاح امور اسلام و مسلمین باشد پیشرفتی حاصل شود و احکام مهجوره محمدی (ص) و شریعت عادلۀ اسلام پس از قرون عدیده در محل اجرا و اعمال گذارده شود و السلام علیکم و رحمة اله و برکاته.

شرط بندی در نرد

بوسه از دوست ببردم بنرد
 سرخی رخساره آن ماهروی
 گاه بخالید همی پشت دست
 گفتم: جان پدر! این خشم چیست؟
 از پی يك بوسه که بردم بنرد
 گفت: من از نرد تنالم همی
 نرد بیکسونه و اندر نورد
 گفتم: اگر خشم تو از نرد نیست
 بوسه بده، گرد بهانه مگرد
 گفت که فردا دهمت من سه بوس
 فرخی امید به از پیش خورد

فرخی - قرن پنجم هجری